

Fil.ü.f.d. Yeganə HÜSEYNOVA
Gəncə Dövlət Universiteti

CAVİD YARADICILIĞINDA İDEAL ANA OBRAZI.

“Hüseyn Cavid Azərbaycan xalqını, onun mədəniyyətini, ədəbiyyatını, elmini yüksəklərə qaldıran böyük şəxsiyyətlərdən biridir. Hüseyn Cavidin yaradıcılığı və əsərləri Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Onlar bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün dərslik kitabıdır” (H. Əliyev).

Hüseyn Cavidin əsərləri ədəbiyyatımızın inciləri hesab edilir. Müəllif bütün əsərlərində onu və cəmiyyəti narahat edən məsələlərə toxunur. Hüseyn Cavid ədəbi yaradıcılığının ilk illərindən başlayaraq son anına qədər sinfi bərabərsizliyin doğurduğu faciələr düşündürürdü. Müəllif əzənlə əzilənlər arasındakı ziddiyyətləri erkən yaşlarından duymuş, ədalətsizliyi, istismarı bir sözlə insan həyatını məhv edən bütün mənfilikləri tənqid etmişdir. H. Cavid milli məhdudiyyət çərçivəsində yazıb-yaratmamış, bütün dünyanı və insanlığı narahat edən məsələlərə müraciət etmiş bəşəri sənətkardır.

Hüseyn Cavid Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində görkəmli ədib kimi daha çox sevdirən onun dram əsərləridir. “Ana”, “Maral”, “Şeyx Sənan”, “Uçurum”, “Peyğəmbər”, “Topal Teymur”, “Knyaz”, “Xəyyam”, “İblis”, “İblisin intiqamı” və s. kimi dram əsərləri şair yaradıcılığının, böyük dühanın nə qədər əsrarəngiz, kamil və mükəmməl olmağundan xəbər verir. İlk dram əsəri olan “Ana” əsərində Səlna kimi bir türk qadının obrazını yaratmaqla ədib qadına olan inamını, etibarını qələmə almışdır. Kimdir Səlna? Aylardır oğlunun yolunu gözləyən, üç aydır ki, ondan heç bir xəbər ala bilməyən, oğlunun həsrətiylə alışıb yanan, sonunda həsrətlisinə qovuşa bilməyən ana.

Əsərdə baş verən hadisələrin mərkəzində Səlna ana dayanır. Səlna ana türk qadınının mərdlik, mübarizlik, qeyrət mücəssiməsidir. Hüseyn Cavid “Ana” dramında türk qadınının mərdliyini əks etdirməyə çalışıb və buna nail ola bilib. Sığınacaq axtaran birinin - qəbul etdiyi qonağın - oğlunun qatili olduğunu bilincə Səlna ana nə qədər sarsılsa da verdiyi sözün arxasında durduğunu nümayiş etdirir.

Səlimin təlaşını görən ana onu yolundan döndərmək üçün “qaçan qovulmaz” deyir. Oğlunun qatili Muradı bilməyərkəndən evində saxlayan ana, qatilin kimliyini bildikdən sonra da, ona zərər vermir:

Qonaq qardaş dur! Tələş etmə sən,
Qorxma, bir zərər gəlməz sənə məndən.
Amandasan; heç qorxma, heç sıxılma!
Çünki mən əvvəldən söz verdim sana.
Sən bir qonaqsan, qatil olsan belə,
Səlna həlak olur da verməz ələ. (4, 260)

Əsər faciəvi bir sonluqla bitir, lakin ananın möhtəşəm obrazı milli xarakterik xüsusiyyətləri ilə yaddaşlarda dərin iz qiyur. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Hüseyn Cavid “Ana” əsərindəki Səlna ana obrazı ilə nəinki Azərbaycan ədəbiyyatında, ümumiyyətlə, bütün Şərqi ədəbiyyatında ideal ana obrazı yaratmışdır. Bu ideal ananın mərdliyi, alicənablığı qarşısında Murad duruşu götürə bilmir, günahkar “günahını, alçaqlığını” anlayır və özünü öldürmək istəyir:

Doğrayın məni rıştə-rıştə!
Əvət, doğrayın, məhv olmalı zalım!
Ah, bir alçağa mərhəmət nə lazım?
Qanlı bir canavar sağ buraxılmaz;
Mən bir xainəm, öldürün! (4, 263)

Hüseyn Cavid ananı bir az da romantikləşdirərək imkan vermir ki, qatil özünü öldürsün, onu öz vicdanının mühakiməsinə buraxır:

Xayıf, sən mənə eylərkən iltica,
Söz vermişəm, dönməm sözümdən əsla! (4, 264)

Bununla da ana qatilin ən böyük cəzasını vermiş olur. Ana oğlunun qatili qarşısında qürurla dayanır. Bir anlıq Muraddan qisas almaq istəsə də qonaq deyib evinə aldığına və bir tərəfdən də oğlunun ruhuna hörmət etdiyinə görə fikrindən daşınır:

Oğlumun ruhu bəlkə eylər nifrət,
Bəlkə məndən incinər, çünki imdi
Qan tökməyə əsla riza vermədi (264).

Tək oğlunun xaincəsinə namərd tərəfindən öldürülməsi ananı nə qədər incitsə də, içi təlatümlə dolub ah-nalə çəksə də, Muradın Səlim tərəfindən axtarıldığını görsə də evində gizlətdiyi “qonağı” möhkəm saxlayır. İsmət Muradı gördükdə İsmətə: “Qərib bir qonaq verilməz ələ”- deyib “qonağı”na verdiyi sözün üstündə durur və onun sağ-salim getməsinə imkan yaradır. Ömrünün müdrik çağlarını yaşayan Səlna ana daxilinə qapılan, haqqa, ədalətə inanan, sülh yaradan, barışdıran müdrik ana obrazıdır. Ana Muradı ona görə daha güclüyə (Allaha) göstərərək azadlığa buraxır ki, son nəfəsində oğlu bunu ondan diləmişdir. Ana intiqamının yolunu oğul məhəbbəti və əvvəldə verdiyi söz (Murada bilməyərkəndən qucaq açarkən) çəpərləmişdir. İçi yanan, göynəyən, amma oğul qatili qarşısında əzəmlə dayanmış ananın – Səlnanın təmsalında oxucu insan, onun mənəvi qüdrəti, böyüklüyünə heyran qalır, rıqqətə gəlir. H. Cavidin yaradıcılığında ana - qadın şəxsiyyətinə və ləyaqətinə dərin hörmət və ehtiram ifadə olunmuşdur.

Əslində “Ana” əsərinin bədii-fəlsəfi qayəsi Səlnanın son sözlərində öz əksini tapır:

Get, gözüüm görməsin! Uzaqlaş dəf ol!
Nə haqsızlıq etdinsə Allahdan bul!
Get, çəkil get! Dinsiz, Allahsız xain!
Murdar izin bu torpaqdan silinsin!
Oğlumu söndürdün, yandırdın məni,

Get, kamə irdirməsin Allah səni! (4, 265) - deyən ananın fəryadı ərsəyə çəkilir.

Əsərdə ikinci qadın surəti olan İsmət, xasiyyəti və mənəvi - psixoloji varlığı arasında bir əkizlik duyulan bu gənc qız da özünün rəftarında, əxlaqi keyfiyyətlərində əsl igidə, cəngavərə məxsus fədakarlıq nümunəsi göstərir. İsmət, şərəf və namus məsələsində, doğrudan da, anaya və nişanlısı Qanpolada layiq qızıdır. İsmət obrazı ilə Hüseyn Cavid türk qadınının əxlaq və namusunu qələmə almışdır. O, gəncdir, sevir və sevgilisinin yolunu gözləyir. İsmət gənc olduğu qədər də gözəldir, şuxdur. Bu gözəl həm də əhdinə, vəfasına sədaqətli. Məhəbbət qəlbin zərifliyindən, mənəviyyatın zənginliyindən yaranır. İsmətin Qanpolada məhəbbətində saflıq, təmənnasızlıq vardır. Ona gələn təklifi, var-dövləti, pulu sevdidiyi oğlana dəyişmir. Bu gənc qız sədaqət və vəfa rəmzidir.

Hələ keçən əsrin 20-30-cu illərində və özündən sonrakı dövrlərdə Azərbaycanın görkəmli maarif və mədəniyyət xadimləri, tənqidçi və ədəbiyyatşünasları Hüseyn Cavid yaradıcılığına böyük maraq göstərirlər. Əlbəttə, bu, təsadüfi deyildi. Cavid sənətinin novatorluğu, orijinallığı və təkrarolunmazlığı ilə, onun Azərbaycan ədəbiyyatına və teatrına gətirdiyi yeniliklər, böyük mövzular, ideyalar və xarakterlər ilə bağlı idi. “H. Cavid yerində sayan, yaşadığı cəmiyyətin inkişafına, zamanın hadisələrinə biganə qalan mühafizəkar sənətkarlardan deyildi. H. Cavidin yaradıcılıq yoluna nəzər saldıqda biz görürük ki, onun yaradıcılığı daim qol-budaq atmış, həmişə inkişafda olmuşdur. Şair zamanın ictimai-siyasi hadisələrinə, müasir qələm yoldaşlarının səsində həmişə öz bədii metodu, dünyagörüşü cəbhəsindən səs vermişdir” (2, 63). Ümumiyyətlə Hüseyn Cavidin əsərləri milli mənlilik şüurunun formalaşmasında, xalqın istiqlal ideyalarının tarixi həqiqətə çevrilməsində müstəsna rol oynamışdır. Şair: “Əsiri olduğum bir şey varsa, o da həqiqət və məhəbbətdir!” – deyirdi. Bəli elə bu həqiqət və məhəbbətdə həqiqət əşiqi olan Cavidsevərlərdə ürəklərdən silinməyən Cavid məhəbbəti oyatdı.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan ədəbiyyatının söz və fikir zadəganı Hüseyn Cavid, Bakı, 2017. 74 səh.
2. Cavid xatırlarkən, məqalələr və xatirələr, II nəşr, tərtib edəni İ. Orucəliyev (Atilla), Bakı, 2012, 592 səh.
3. Əliyev H. Yaxın keçmişdən uzaq gələcəyə // Mədəniyyət. - 2009. - 10 iyun. - S. 7.
4. Hüseyn Cavid, Əsərləri 4 cildə, I cild, H.Cavidin 100 illiyinə, Bakı, Yazıçı, 1982, 321 səh.

SUMMARY

Hüseyn Javid's works are considered masterpieces of our literature. The author touches on issues of public concern, and it all works. Hüseyn Javid is the first since the last moment thought about tragedies caused by inequality to a class of literary work. Differences between those who felt injustice, exploitation of human life destroyed all nənfilikləri criticized a word from an early age, the authors dent crushed. He appealed to the issues that concern the whole world and humanity is not created within universal artist, H.Javid national restrictions. Hüseyn Javid's works in the formation of national consciousness of the people, the ideas of independence has played a crucial role in the historical truth.